

УДК 338.48:930.85(477.72+477.73)

І. А. Федотов

ОСНОВНІ ТУРИСТИЧНІ ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННІ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОГО ТА МИКОЛАЇВСЬКОГО РЕГІОНІВ)

У статті розглянуто сучасні проблеми й стан природно-антропогенних та історико-культурних туристичних ресурсів у південних областях материкової України, а саме Херсонському та Миколаївському регіонах. Проаналізовано наукові праці та законодавчі документи. Сконцентровано увагу на розвитку іміджу туристичних об'єктів саме на державному рівні.

Ключові слова: туристичні ресурси, туристичний продукт, позитивний імідж, природно-антропогенний, історико-культурний, рекреація, регіональний туризм.

I. Вступ

Сучасні світові тенденції щодо популяризації туризму, кількість інформації в мас-медіа та Інтернеті вказують на щорічне збільшення попиту на подорожі з різною метою. Всесвітня туристична організація (UNWTO) констатує, що в 2015 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів збільшилась на 4,4% і становила 1184 млн туристів, це на 50 млн більше порівняно з 2014 р. Що ж до розвитку туристичної галузі в Україні, то варто зазначити, що на тлі жорсткої глобальної конкуренції туристичний бізнес протягом останніх 26 років розвивається стихійно, втрачено інфраструктуру часів Радянського Союзу. Зважаючи на це, туристичні ресурси використовують лише частково. Ці тенденції повною мірою властиві й регіональному туризму, тому цілком логічно в нашому дослідженні звернутися до розгляду туристичного потенціалу Херсонської та Миколаївської областей як достатньо привабливих для реалізації туристичного інтересу.

Проблемні аспекти обраної теми висвітлено в працях ряду вчених. Так, українська дослідниця О. Музиченко-Козловська в монографії "Економічне оцінювання туристичної привабливості території" приділила увагу економічному аналізу використання туристичних природних та антропогенних ресурсів. Зокрема, вона зазначила, що загалом рекреаційний потенціал використовується в Україні приблизно на 25%, а запаси мінеральних вод – лише на 8% [10]. Цього питання торкнувся також О. Бейдик у своїй дисертаційній роботі "Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України" [3]. Автор зосередився на розробці методології рекреаційної географії та туризму, яка полягає в систематизації уявлень про просторові рекреаційно-туристські ресурси, а також виробленні методики аналізу

рекреаційно-туристських ресурсів території. Регіональний аспект проблеми щільніше вивчали Л. В. Скрипник та С. Беляєва, які визначали соціально-економічні фактори привабливості туристичного продукту Черкаської області [5]. Певні аспекти теми досліджувала також І. Бондарчук-Чугіна у своїй дисертації "Розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)". У її роботі розглянуто стан історико-культурного туризму області протягом вказаного хронологічного періоду [6]. Аналіз наукових праць свідчить, що природно-антропогенні та історико-культурні ресурси розкрито переважно або узагальнено, або з міждисциплінарних позицій. Утім, питання стану туристичних ресурсів Херсонського та Миколаївського регіонів в українській історіографії досі не висвітлено. Спеціальні регіональні дослідження із цієї проблеми відсутні.

II. Постановка завдання

Метою розвідки є висвітлення стану базових туристичних природно-антропогенних та історико-культурних ресурсів Херсонського та Миколаївського регіонів. Завдання дослідження – охарактеризувати групи туристичних ресурсів цих регіонів на підставі їх класифікації.

III. Результати

З метою формування позитивного іміджу туристичної України та просування українського туристичного продукту на внутрішньому й світовому туристичному ринку необхідно використати весь ресурсний потенціал. Ми зробили спробу охарактеризувати стан основних туристичних ресурсів південних регіонів України (Миколаївської та Херсонської областей).

Вважаємо за необхідне надати визначення поняття "туристичні ресурси". Отже, під туристичними ресурсами розуміють особливості навколишнього природного середовища, а також природні, історичні, соціо-

культурні об'єкти як продукт людської діяльності, що відповідають інтересам туристів та сприяють відновленню їх фізичного, емоційного та інтелектуального потенціалу.

Відповідно до типології туристичні ресурси можна поділити на природно-антропогенні та історико-культурні.

Під природно-антропогенними туристичними ресурсами розуміють ділянки землі, водної поверхні та повітряного простору загальнонаціонального, регіонального й місцевого значення, які мають особливий природоохоронний, науковий, культурний та естетичний характер [12].

У свою чергу, історико-культурні ресурси включають історичні, археологічні, етнографічні об'єкти та заклади культури; історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, твори монументального мистецтва; етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва та ремесел; музеї, виставки, театри тощо.

Розглянемо більш детально основні природно-антропогенні ресурси Херсонської та Миколаївської областей.

Актуальним туристичним ресурсом Херсонщини можна назвати Біосферний заповідник "Асканія-Нова" ім. Ф. Е. Фальц-Фейна, який розташований у Чаплинському районі Херсонської області. Заснований у 1874 р. відомим природознавцем Фрідріхом Фальц-Фейном. Складається із цілинного степу, двох парків, колекція яких нараховує 748 видів рослин, зоопарку, де мешкає 45 видів копитних тварин та 68 видів птахів. У 1984 р. рішенням сесії ЮНЕСКО включений до Міжнародної мережі біосферних резерватів та внесений до списку еталонних територій планети. Історія виникнення заповідника починається в другій половині XIX ст., коли нащадок німецьких колоністів, які володіли територією південних степів, почав створювати вольєри для птахів та звірів. Дитяче захоплення переросло в справу всього життя. Створивши зоопарк, де зараз на напіввільному режимі живуть тварини на площі 2330 га, Ф. Фальц-Фейн закладає й дендрологічний парк на штучному зрошуванні (сучасна площа становить 167 га), а в 1898 р. заповідує ділянку типчато-ковилового степу (сучасна площа 11054 га) на вічні часи (це в наш час єдина територія степу, якої не торкалося людське знаряддя праці). Через нинішню територію заповідника проходить Азово-Чорноморський міграційний коридор, яким щорічно переміщається більше ніж 250 видів птахів [3]. Фальц-Фейнівські традиції розводити тварин не тільки у вольєрах зоопарку, а й на степових просторах набули подальшого наукового розвитку. На сучасному етапі "Асканія-Нова" залишається найбільшим науковим, еколого-освітнім центром півдня України, екскурсій-

на діяльність якого сягає 140 тис. туристів на рік.

Невід'ємною частиною природно-рекреаційного потенціалу згаданого вище регіону є Джарилгач – острів у Каркінітській затоці Чорного моря (найбільший острів України). Адміністративно належить до Скадовського району Херсонської області. Уся територія острова та частина прилеглої акваторії входить до Національного природного парку "Джарилгацький". Назва "Джарилгач" уперше відома з карти Таврійської області О. М. Вілбрехта в складі атласу Російської імперії та має декілька трактувань, найбільш поширене з яких – "обпалені дерева", "обпалені ліси" або "горілий ліс". Інші версії були запропоновані етнологом В. Бушаковим [10]. За однією з них, назва Джарилгач походить від кримськотатарського *yarılgac* – "порятунок", "визволення", що пов'язанно із захистом, який острів надавав мореплавцям під час штормів. Джарилгач з давніх-давен приваблював учених та природознавців. У 1923 р. його було включено до складу заповідника "Асканія-Нова", у 1927 р. – до новоствореного Приморського заповідника загальною площею близько 32 тис. га. Тоді заповідною стала західна частина Джарилгацької затоки, обмежена зі сходу лінією, що проходить з півночі на південь на відстані 10 км від західного узбережжя затоки, і весь острів Джарилгач з полозою акваторії завширшки 1 м навколо нього. У 1933 р. зі складу Приморського заповідника було виокремлено Чорноморський заповідник, куди входив Джарилгач. Острів має видовжену форму із заходу на схід, на заході продовжується довгою піщаною косою, що "з'єднує" його з берегом. Косу острова від суходолу відділяє вузька протока, котра інколи пересихає, формально перетворюючи острів на півострів. За 2 км від коси, на узбережжі Херсонщини, знаходиться курортне селище Лазурне. Близько 7 км Джарилгацької затоки відділяють острів від міста Скадовськ, що знаходиться на протилежному березі.

Наступним природно-антропогенним ресурсом можна назвати Чорноморське узбережжя Херсонської області, у тому числі м. Скадовськ, дитячий курорт державного значення у селі Лазурному. Із сучасними територіями Скадовського та Голопристанського районів пов'язано чимало історичних фактів та подій, які є потенційно цікавими для туристів. Уздовж узбережжя розташовані численні пансіонати, бази відпочинку, дитячі оздоровчі табори, Чорноморський біосферний заповідник, Ягорлицький орнітологічний заказник, цілющі грязі та ропа озера Соляне, бази сільського зеленого туризму. Особливістю регіону є відсутність промислових зон, чиста вода, унікальний клімат [1].

Маємо зауважити, що лише у двох місцях земної кулі існують унікальні “мертві” озера. Одне з них розташоване в Ізраїлі, а другим природа нагородила Херсонщину. Ще два століття тому було помічено, що грязі озера Сиваш мають цілющі властивості, але й дотепер курорт так і не облаштований. У 2011 р. у с. Григорівка, що в Чаплинському районі Херсонської області, відбулося відкриття сучасного обладнаного родовища цілющої грязі. На місці колишнього “дикого” пляжу розташувався комплекс з автостоянкою, душовими кабінками. Встановлено намети, під якими можна відпочити. За консультацією щодо найбільш ефективного застосування мулової сульфідної грязі затоки Сиваш звернулися до Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації та курортології. На думку науковців, грязі можна використовувати в санаторно-амбулаторних і домашніх умовах для ефективного лікування хворих різних категорій. А випробування, проведені в клінічному відділі інституту, надали змогу розробити методи призначення грязелікування, встановити показання та протипоказання до їх використання при ряді захворювань. Зупинимось також на аналізі історико-культурних ресурсів Миколаївського та Херсонського регіонів. На цей момент найважливішим з наявних об'єктів є Національний історико-археологічний заповідник “Ольвія”, який знаходиться в Очаківському районі у селі Парутине. Антична Ольвія, що розміщена на території сучасної Миколаївської області, є невід'ємною частиною культурної спадщини України. Вона була однією із чотирьох найбільш потужних античних держав Північного Причорномор'я. У перекладі з давньогрецької “Ольвія” означає “Щаслива”. Місто засноване грецькими переселенцями на правому березі Гіпанісу (нині – Бузький лиман) у другій чверті VI ст. до н.е. і проіснувало майже тисячу років [11]. У його історії виділяють два основних періоди, які розділило велике гетське нашествя: догетський і післягетський періоди. У першому періоді місто досягло найвищої точки соціокультурного та економічного розквіту. Площа його становила 50–55 га, а кількість населення зросла до 20 тис. осіб. Для другого періоду характерний загальний занепад та проникнення римського впливу. Після гетської навали було знищено п'ятивікове місто, яке намагалось відновити своє існування, але марно, чисельність населення становила 2 тис. осіб. Ольвія закінчила своє існування в IV ст. н.е. Роки та століття зруйнували місто, а в XVI ст., коли турки ступили на цю землю, вони використали руїни як матеріал для будівництва власних споруд. Ольвія привертала увагу вчених ще з кінця XVIII ст., але власники землі до початку XX ст. не дозво-

ляли проводити археологічних робіт. Систематичні розкопки розпочались у 1901 р. та тривають до теперішнього часу. Сьогодні в “Ольвії” працює музей-лапідарій, колекція якого нараховує 800 предметів з каменю. Місто можна назвати “Атлантидою України”, адже в 2011 р. була організована підводна археологічна експедиція, у результаті якої знайдені фрагменти амфор та затоплених будинків. Екскурсія заповідником складається з таких етапів маршруту:

1. Головні міські ворота.
2. Ділянка I (знаходиться в північно-східній частині верхнього міста). Тут у давнину починався терасовидний схил, що вів до нижнього міста.
3. Агора – центр ансамблю (площа розміром близько 2000 кв. м, навколо якої були зосереджені торговельні, адміністративні, культові, громадські й навчально-спортивні будівлі).
4. Теменос (священна ділянка, де розташовувалися храми й вівтарі найбільш шанованих божеств, а також скарбниці).
5. Оборонна стіна римської цитаделі.
6. Нижнє місто.
7. Суд – дикастерій (Старогрецький суд присяжних).

Антична цивілізація на території Північного Причорномор'я мала надзвичайно серйозні наслідки. У ході колонізації на місцевий ґрунт було перенесено демократичний полісний устрій, що сприяло становленню державотворчої традиції на терені України. Переселенці не тільки передали місцевому населенню прогресивні технології землеробства та ремесла, а й активно залучили його до товарно-грошових відносин [1]. На сучасному етапі в місті й досі ведуть розкопки. Знайдено тисячі елементів побуту та життєдіяльності жителів міста, але для розвитку досліджень на сучасному рівні не вистачає ні обладнання, ні коштів. А фінансування з боку держави не проводиться належним чином.

Наступним ресурсом історико-культурного кластера є Кам'янська Січ. Вона знаходилася при впадінні в Дніпро з правого боку малої степової річки Кам'янки поблизу теперішнього села Республіканець Бериславського району Херсонської області. Січ займала зручний для оборони мис, утворений лівим, північним берегом ріки Кам'янка та рукавом Дніпра – Козацьким Річищем. Отже, адміністративний центр Війська Запорозького знаходився на самому кордоні з безпосередніми володіннями Кримського ханства.

У питанні датування Кам'янської Січі в різних джерелах існують розбіжності. Згідно з історичним джерелом “Записки в память потоную” (1734), після розгрому Чортмилицької Січі у 1709 р. козаки заснували нову Січ на Олешках, прожили там дев'ятнадцять

років, у 1728 р. повернулися на Чортомлик, де пробули два роки, а в 1730 р. перейшли на ріку Кам'янку [9].

Січ займала невеликий куток між правим берегом Козацького Річища й лівим берегом Кам'янки та мала форму неправильного трикутника. Посередині Січі, з півночі на південь, була розташована площа, по обидва боки якої було нараховано 40 западин від давніх будівель. Один ряд цих "куренів" тягнувся вздовж Козацького Річища з виходами на захід, а три ряди йшли від степу до Кам'янки з виходами на схід та захід. Між останніми трьома рядами, як і між першими, з півночі на південь простягалася площа таких самих розмірів, як і перша. Кожен із куренів мав близько 14,9 м довжини й 8,5 м ширини. Слідів від церкви помічено не було. Січ була обнесена кам'яним муром, від якого в кінці XIX ст. збереглися лише окремі дикі камені. Південніше Січі, на місці Стрілка, знаходилося господарське передмістя. Північніше Січі розташовувалося кладовище, точне місцезнаходження й межі якого сьогодні невідомі. Тільки в січні 1983 р. "Кам'янська Січ та кладовище запорозьких козаків першої половини XVIII ст." були взяті під охорону в статусі пам'ятки місцевого значення. За пропозицією археолога М. П. Оленковського, херсонська обласна влада в грудні 2004 р. ініціювала створення історико-культурного заповідника "Кам'янська Січ". Але за відсутності фінансування ідея залишалася на папері. У жовтні 2008 р., під час Всеукраїнської науково-практичної конференції "Історія козацтва в пам'ятках та музейній практиці", було ухвалено резолюцію щодо передачі території Кам'янської Січі Національному заповіднику "Хортиця". На сучасному етапі стан пам'ятки бажає бути кращим, але для цього лише потрібні відповідні законопроекти та фінансування від органів влади.

IV. Висновки

Отже, як бачимо, Херсонська та Миколаївська області мають туристичні ресурси з великим потенціалом. Географічні та кліматичні умови регіонів також сприяють формуванню туристичної привабливості їх як потужної природної рекреаційної зони, де знаходяться біосферний заповідник "Асканія-Нова", острів Джарилгач, Чорноморське узбережжя Херсонської області, озеро Сиваш. Величезний інтерес становлять унікальні об'єкти культурної спадщини – "Ольвія" та "Кам'янська Січ", що мають давню історію і є одними з найбільш актуальних для розвитку сучасного туристичного бізнесу.

Однак туристична інфраструктура в цих регіонах сформована недостатньо. З метою подальшого розвитку природно-антропогенного кластера туристичного бізнесу потрібно створити умови для приваблення як

українських, так і зарубіжних інвесторів. Також потрібно уточнити й чітко окреслити цілі та змістове наповнення подібних проектів. Історико-культурні ресурси потребують законодавчої підтримки та фінансування їх органами державної влади. Не менш актуальним питанням є залучення до співпраці істориків і громадських активістів з метою збереження та відтворення пам'яток.

Список використаної літератури

1. Античні держави північного причорномор'я // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. – Київ : Наукова думка, 2003. – Т. 1 : А–В. – 688 с.
2. Атмосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://askania-nova-zapovidnik.gov.ua>.
3. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02 / Олександр Олександрович Бейдик ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – 424 арк.
4. Беляєва С. С. Екотуризм на природно-заповідних територіях – фактор формування потенціалу краєзнавчої спадщини / С. С. Беляєва, С. А. Басок // Економічні механізми стимулювання соціально-економічного розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Ужгород, 22–23 листопада 2013 р. : у 2 ч. – Херсон : Гельветика, 2013. – Ч. 2. – С. 17–20.
5. Беляєва С. С. Соціально-економічні фактори конкурентоздатності туристичного продукту (на прикладі Черкаської області) / С. С. Беляєва, Ю. М. Тихоненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки". – 2015. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 80–85.
6. Бондарчук-Чугіна І. Ю. Розвиток культурно-історичного туризму на Миколаївщині (друга половина XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 17.00.01 / І. Ю. Бондарчук-Чугіна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2007. – 19 с.
7. Бушаков В. А. Історична топонімія Криму : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.13 / Валерій Анатолійович Бушаков ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – Київ, 2005. – 526 арк.
8. Заповідні узбережжя. – Київ : Укр. т-во охорони птахів, 2014. – 64 с.
9. Иванов П. Матерьялы по истории Запорожья в XVIII в. / П. Иванов // Записки Одесского общества истории и древностей. – Одесса : Экономическая типография и литография, 1897. – Т. XX. – С. 60–100 (с. 73–74).

- 10.Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території Економічне оцінювання та регулювання туристичної привабливості території : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / О. В. Музиченко-Козловська ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2007. – 21 с.
- 11.Ольвія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://olbio.ochakiv.info/pages/index>.
- 12.Про туризм : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 31. – С. 241.
- 13.Скрипник Л. В. Туристичні ресурси та їх потенціал (на прикладі Черкаської області) / Л. В. Скрипник // Економіка. Управління. Інновації. – 2015. – № 3 (15).
- 14.Словник рекреаційних термінів / укладч С. С. Беляєва. – Київ : Академія, 2011. – 184 с. – (Серія "Nota bene").

Стаття надійшла до редакції 06.05.2016.

Федотов И. А. Основные туристические природно-антропогенные и историко-культурные ресурсы (на примере Херсонского и Николаевского регионов)

В статье рассматриваются современные проблемы и состояние природно-антропогенных и историко-культурных туристических ресурсов в южных областях материковой Украины, а именно Херсонском и Николаевском регионах. Проведен анализ научных трудов и законодательных документов. Сконцентрировано внимание на развитии имиджа туристических объектов именно на государственном уровне.

Ключевые слова: туристические ресурсы, туристический продукт, положительный имидж, природно-антропогенный, историко-культурный, рекреация, региональный туризм.

Fedotov I. Main Tourist Natural and Anthropogenic, Historical and Cultural Resources (for Example Kherson and Mykolaiv Regions)

This article discusses the current problems and condition of natural and man-made, historical and cultural tourism resources in the southern regions of mainland Ukraine, namely Kherson and Mykolaiv regions. Was the analysis of scientific papers and legal documents. The author focuses on the image of tourist facilities is at the state level. Also focused efforts on developing methodologies recreational geography and tourism, which is to systematize the notions of space and recreation and tourism resources and development of methods of analysis of recreational and tourist resources of the territory. The aim of the study was to covering the basic condition of natural and anthropogenic tourist, historical and cultural resources Kherson and Mykolaiv regions. It was determined to study the problem, namely the characteristics of tourism resources selected regions based on their classification. Based on materials research raised important questions and problems such as the development methodology of Recreational Geography and Tourism, systematization of ideas about space and recreation and tourism resources, development of methods of analysis of recreational and tourist resources of the territory. The authors emphasized that the definition of tourism resources it features a natural environment as well as natural, historical, social and cultural facilities as a product of human activity, in the interests of tourists and help restore their physical, emotional and intellectual potential. There are the main tourist regions defined resources and their status today. It was found that the infrastructure in these regions formed enough. Underlined the fact that the further development of natural and anthropogenic cluster of tourism should create conditions to attract both domestic and foreign investors. It was also noted that vtochnyty and should clearly define the objectives and the semantic content of such projects.

Key words: tourist resources, tourist product, positive image, natural and man-made, historical, cultural, recreation, regional tourism.